नृतवादित्वे साक्षिभ्यो यथास्थितमर्थमवगत्य दण्डनीयः स राज्ञेत्याह मनुः "निः(नि)क्षेपो यः कृतो येन यावांश्च कुलसन्निधौ। तावानेव स विज्ञेयो विब्रुवन् दण्डमर्हतीति" कुलं साक्षिवृन्दम्। असाक्षिके त्वाह बृहस्पति "रहोदत्ते निधौ यत्र विसंवादः प्रजायते। विभावकन्तत्र दिव्यमुभयोरपि च स्मृतमिति" उभयोर्मध्ये एकस्येत्यर्थः उभयग्रहणं "रुच्या वान्यतरः कुर्यादित्ययमेव पक्षे यथा स्यादिति। ग्रहीतृस्थापकयोरनृतवादित्वे दण्डमाह मनुः "निः(नि)क्षेपस्यापहर्त्तारमनिः(नि)क्षेप्तारमेव च। सर्वैरुपायैरन्विच्छेच्छपथैश्चैव वैदिकैः। यो निः(नि)क्षेपं नार्पयति यश्चानिः(नि)क्षिप्य याचते। उभौ तौ चोरवच्छास्यौ दाप्यौ वा तत्समं दममिति" चौरवच्छास्यौ चौरवद्दण्ड्यौ चौरवद्दण्डेन दण्ड्याविति यावत्। दण्डस्य प्रमाणमाह सममिति। मत्स्यपुराणे। यस्तु "यो निः(नि)क्षेपं नार्पयति यश्चानिः(नि)क्षिप्य याचते। तावुभौ चौरवच्छास्यौ दाप्यौ च द्विगुणं दममिति" द्विगुणो दण्ड उक्तः स दुर्वृत्तविषयो ब्राह्मणातिरिक्तविषयो वा अन्यथा समदण्डप्रतिपादकमनुवचनविरोधः स्यादिति। निः(नि)क्षिप्तं द्रव्यमकाले ददतो द्विगुणोदम इत्याह कात्यायनः "ग्राह्यस्तूपनिधिः काले कालहीनन्तु वर्जयेत्। कालहीने ददद्दण्डं द्विगुणञ्च प्रदापयेदिति" ग्राह्यः निः(नि)क्षेपकारिणेति शेषः यद्भयादुपनिधिरन्यस्य हस्ते न्यस्तस्तद्भयातीते काले न ग्राह्य इत्यर्थः। भयातीते काले स्वयमेव नायाचितमर्पणीयम् "सकृद्याचितमर्पयेदिति" बृहस्पतिस्मरणात्। तद्भये वर्त्तमाने स्वयमेवायाचितन्दीयमानं कालहीनन्तस्य दानन्दौष्ट्येनैवेति तद्ददतोऽपि दण्डोयुक्तः। प्राड्विवाकं प्रत्याह मनुः "यो निः(नि)क्षिपं याच्यमानो निः(नि)क्षेप्तुर्न प्रयच्छति। स याच्यः प्राड्विवाकेन तन्निः(नि)क्षेप्तुरसन्निधौ। स यदि प्रतिपद्येत यथान्यस्तं यथाश्रितम्। न तत्र विद्यते किञ्चित् यत्परेणाभियुज्यते" इति। यदा तु न प्रतिपद्येत तदा राजानं प्रत्याह स एव "तेषां न दद्यायद्यदि तु तद्धिरण्यं यथाविधि। द्वयन्निगृह्य दाप्यः स्यादिति धर्मस्य धारणा। निःक्षिप्तस्य धनस्यैव प्रीत्योपनिहितस्य च। राजा विनिर्णयं कुर्य्यादक्षिण्वन्न्यासधारिणामिति" तेषां अभियोक्तॄणाम्। द्वयं द्विगुणम्। निगृह्य दण्डयित्वा अक्षिण्वन् अताडयन्। निः(नि)क्षेप ग्रहीतारं प्रत्याह बृहस्पतिः "स्थापितं येन विधिना येन यच्च यथाविधि। तथैव तस्य तद्देयं न देयं प्रत्यनन्तरे" इति। स्थापितेतरस्य यस्य स्थापितद्रव्यस्वाम्यमस्ति स इह प्रत्यनन्तर उच्यत इति स्मृतिचन्द्रिकायां, प्रत्यनन्तरे पुत्रादाविति कल्पतरौ। स्थापकं प्रत्याह मनुः "यो यथा निः(नि)क्षिपेद्धस्ते यमर्थं यस्य मानवः। स तथैव ग्रहीतव्यो यथा दायस्तथा ग्रहः। मिथोदायकृतो येन ग्रहीतो मिथ एव वा। मिथ एव प्रदातव्यो यथा दायस्तथा ग्रहः। समुद्रे नाप्नुयात् किञ्चिद्यदि तस्मान्न संहरेदिति" दायो दानं स्थापनमिति यावत् ग्रहोग्रहणं मिथः अन्योन्यमेव एतदुक्तम्भवति ससाक्षिकं स्थापितम् साक्षिसमक्षं ग्रहीतव्यम्। रहसि स्थापितं रहस्येवेति। समुद्रे मुद्रासहिते निःक्षेपेषु मूषकादिनोपहते निः(नि)क्षेपं स्थापयित्वा न किञ्चिद्दूषणमाप्नुयात्। यदि तस्मान्निः(नि)क्षेपात् प्रतिमुद्राकरणादिना न संहरेत्किञ्चिदित्यर्थः। स्थापयितुर्मरणे प्रत्यनन्तरे तद्देयमित्याह स एव "स्वयमेव तु यो दद्यान्मृतस्य प्रत्यनन्तरे। न स राज्ञाऽभियोक्तव्यो न निःक्षेप्तुश्च बन्धुभिरिति" अनेन वचनेन वचोभङ्ग्या स्थापके मृते प्रत्यनन्तरे प्रत्यर्पणं ग्राहकेण कार्य्यमित्युक्तम्। स्वयमेव याचनमन्तरेणेत्यर्थः। याचनमन्तरेण दानम्भयादिकालापाये मन्तव्यम् अन्यथा दोषापत्तेः। प्रत्यनन्तरबहुत्वे तु नैकस्मिन् प्रत्यनन्तरे देयं किन्तु सर्वप्रत्यनन्तरसन्निधाविति न निःक्षेप्तुर्बन्धुभिरभियोक्तव्य इत्यनेन सूचयाम्बभूव। यदा तु ग्राहकः स्वयमेव न ददाति तदा प्रत्यनन्तरकर्त्तव्यमाह स एव। "अच्छलेनैव चान्विच्छेत्तमर्थं प्रीतिपूर्वकम्। विचार्य्य तस्य वा वृत्तं साम्नैव परिसाधयेदिति" अन्विच्छेत् अवधारयेत्परिसाधनं ग्राहकसकाशादादानन्तद्ग्राहकवृत्तिं विचार्य्य स तद्वृत्तग्राहकविषये साम्नैव कार्य्यं न भयादिप्रदर्शनेन। दुर्वृत्तग्राहकविषये तु ऋणादानप्रकरणोक्तेन भयादिप्रदर्शनाद्युपायान्तरेण छलादिना कार्य्यमित्यस्मादेव वचनादवगम्यते। तथा सद्वृत्ते विप्रतिपन्ने भूतानुसारेण साधयितुमशक्ये साक्ष्याद्यभावे प्रत्यनन्तरादिना साधयेत्। दुर्वृत्ते तु विप्रतिपन्ने छलादिना परिहरेदिति चास्मादेव वचनादवगम्यते। सद्वृत्ते छलादिप्रयोगवच्छपथेन शोधनस्याप्यनुचितत्वात्। ग्राहके तु मृते पश्चाद्यदधीनं निःक्षेपादि जायते तेनैव स्थापके प्रत्यनन्तरे